УДК 334.021

Кручиненко В. А., - здобувач навчально-науково-виробничого центру НУЦЗУ

Kruchynenko V. A., - researcher of Training, Research and Production Center of the National University of Civil Defence of Ukraine

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

FINANCIAL MECHANISM OF INNOVATIVE ACTIVITY AS A FACTOR OF STATE REGULATION OF ENTERPRISE DEVELOPMENT

У статті проведений аналіз українського і зарубіжного досвіду фінансового механізму регулювання інноваційної діяльності і розроблені на основі отриманих виводів практичні рекомендації по вдосконаленню системи податкових пільг як чинника розвитку системи державного регулювання інноваційної діяльності підприємств.

Ключові слова: *фінансовий механізм, інноваційна діяльність, модернізація, стимулювання інновацій, податкові пільги, державне регулювання.*

The article analyzes the Ukrainian and foreign experience of the financial mechanism for regulating innovation and and practical recommendations developed on the basis of the received conclusions on improvement of system of tax benefits as the factor of development of system of the state regulation of innovative activity of the enterprises.

Key words: *financial mechanism, innovation activity, modernization, stimulation of innovations, tax benefits, state regulation.*

Постановка проблеми. В умовах макроекономічної нестабільності і дефіциту бюджетних коштів можливість здійснення прямої державної фінансової підтримки інноваційного бізнесу обмежена. У зв'язку з цим доцільним є планомірний перерозподіл грошових потоків на користь підприємницького сектора за допомогою розширення інструментарію непрямого стимулювання господарюючих суб'єктів до фінансування інноваційних проектів і модернізації виробничо-технологічної бази. Вказані причини обумовлюють теоретичну і практичну значущість розробки заходів, спрямованих на вдосконалення механізмів і форм надання податкових пільг українським інноваційним компаніям. Предметом дослідження виступають економічні стосунки, що виникають в процесі взаємодії держави і інноваційних підприємств з питань податкових пільг в цілях активізації інноваційного процесу і максимізації позитивних ефектів від їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційної діяльності

підприємств і механізми її фінансового забезпечення досліджували: А. Бондаренко, Г. Возняк, А. Денисенко, В. Зянько, А. Кузнєцова, М. Мірошник, В. Невмержицький, Ю. Нікітін, С. Онишенко, Н. Стасюк, А. Череп, С. Хвалинський та інші.

Метою статті є аналіз фінансового механізму і з'ясування джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств та розробка напрямів підвищення ефективності фінансового механізму інноваційної діяльності підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу. Орієнтованість сучасної політики України на побудову економіки інноваційного типу обумовлена прагненням керівництва країни до зниження залежності від змін кон'юнктури на світових сировинних ринках, подоланню тривалої технологічної і технічної відсталості вітчизняних підприємств, оновленню зношених виробничих фондів і потужностей, підвищенню рівня конкурентоспроможності українських товарів з високою мірою переробки на міжнародних торгових майданчиках. При цьому результати реалізованих державою заходів в області прямої підтримки інноваційної діяльності, що передбачають бюджетне фінансування у рамках цільових програм, створення державних фондів і корпорацій, відбивають їх недостатню ефективність.

У зв'язку з цим особлива увага різніх дослідників [1-4] звернена на необхідність розширення масштабів непрямої підтримки інноваційного бізнесу. Найважливішим інструментом непрямої підтримки інноваційної діяльності виступає податкове стимулювання, спільною метою якого є підвищення зацікавленості компаній в здійсненні інноваційних проектів за допомогою зниження їх податкових зобов'язань. Іншими словами, при особливому режимі оподаткування інноваційних підприємств відбувається послаблення фіскальної функції податків і підвищується значущість їх регулюючої функції, що реалізовується через розробку і виконання системних і довгострокових заходів стимулювання інновацій. В той же час важливо забезпечити оптимальність податкового регулювання, що полягає у збалансованому виконанні податками фіскальною і такою, що регулює функцій.

Непряме стимулювання інноваційної діяльності припускає дотримання ряду засадничих принципів і різноманіття форм підтримки. У багатьох зарубіжних країнах активізація інноваційної діяльності приватних компаній досягається за допомогою використання відносно інноваційного бізнесу ряду податкових пільг.

Німеччина, Швеція, Нова Зеландія, роблять ставку на пряму фінансову підтримку. В Україні об'єм податкових пільг склав лише 0,02% ВВП при величині прямого фінансування в 0,39%. В той же час більшість розвинених держав, досягнувши позитивних результатів в побудові економіки інноваційного типу, активно застосовують податкові пільги для подібного роду компаній. Так, Франція надає податкові пільги підприємствам, здійснюючим НДДКР, у розмірі 0,26% ВВП, Південна Корея - 0,24, Бельгія - 0,2, Канада - 0,18% ВВП. Серед країн БРІКС в якості інструменту підвищення інноваційної активності податкові пільги введені Китаєм

(0,06% ВВП), Бразилією і ЮАР (0,03% ВВП).

Використовувані в різних країнах податкові пільги відрізняються цілями, об'єктами стимулювання, кількістю і різноманіттям форм. Проте можна виділити чотири основні форми податкових пільг, що отримали широке поширення в зарубіжних країнах.

1. Податкові звільнення. Ця пільга припускає зниження розміру податку на прибуток компаній. Вона також може відноситися до будь-якого податку для юридичних осіб, податкам із заробітної плати працівників, зайнятих НДДКР, особистому доходу індивідуальних підприємців. При цьому усі податкові пільги можуть застосовуватися відповідно до принципу пропорціональності понесеним витратам на НДДКР (об'ємні податкові пільги) або визначатися залежно від приросту витрат відносно базового періоду (приростні податкові пільги) або середнього рівня за конкретний період [5]. Деякі країни використовують обидва способи виявлення податкової пільги для різних видів витрат. Крім того, у ряді країн існують порогові максимальні значення податкових пільг на НДДКР.

2. Податкові вирахування. Форма податкової пільги, що дозволяє ефективно зменьшити податкову базу за допомогою збільшення витрат на НДДКР за допомогою підвищувального коефіцієнта.

3. Прискорена амортизація. Прискорена схема дозволяє робити розрахунок амортизаційних відрахувань на основні засоби, що були придбані, по більш високих ставках в перші роки експлуатації активу, що дає можливість понизити загальну оподатковану базу в конкретні періоди.

4. Патентне вікно. Суть пільги полягає в можливості зменшення оподаткованого прибутку на частину або повні витрати, понесені у зв'язку з розробкою і комерціалізацією продуктів, захищених патентним правом. Крім того, компанії можуть використати значно понижену податкову ставку відносно доходів, отриманих по власних запатентованих розробках [2].

Саме податковому стимулюванню відводиться найважливіша роль в активізації інноваційного процесу, оскільки воно відрізняється чіткою цільовою спрямованістю на заохочення інновацій, розвиток науки і технологій і довело свою ефективність в провідних світових державах [3]. Так в Японії податкова знижка у розмірі 8-10% для великих компаній, 12% - для МСП. Додаткова приростная знижка у розмірі 5% витрат, що перевищують середнє значення за 3 роки. У США податкова знижка у розмірі 20% витрат на НДДКР, що перевищують базову величину (базова); 14% витрат, 50% середнього рівня, що перевищують, за 3 роки (альтернативна), 6% - для фірм, що не мають витрат за 3 роки. Спеціальні 20-процентні знижки для фундаментальних досліджень. У Канаді об'ємний відшкодовуваний податковий кредит у розмірі 15% витрат на НДДКР. Для певних категорій компаній досягає 35% витрат до 3 млн канадських дол. Регіональні знижки 4,5-37,5%.

На основі міжнародного досвіду за останнє десятиліття в українське податкове законодавство були внесені численні поправки, що передбачають

широкий спектр податкових пільг для бізнесу інноваційної спрямованості і в цілому відповідають світовим тенденціям в цій області, що відмічають різні автори [1].

Ефективність передбачених податковим законодавством пільг визначається економією коштів, що вивільняються з суми, що підлягає сплаті до бюджету, які можуть бути спрямовані на подальший інноваційний розвиток підприємства. Оскільки однією з актуальних проблем інноваційного розвитку є недолік фінансування, такий підхід дозволить забезпечувати нові НДДКР і направляти ці ресурси на реалізацію проектів конкретних учасників інноваційного процесу, в якості користувачів податкової пільги. Слід припустити, що економічна ефективність вже наявних податкових пільг виражатиметься відносно кількісних показників результатів інноваційної діяльності до витрат, зроблених в ході її здійснення. Зараз не представляється можливим виділити ці показники на основі офіційної інформації Державної служби державної статистики або Державної податкової служби, оскільки не розроблена методика оцінки ефективності вживаних податкових пільг.

У сучасних умовах доцільними є точкові податкові послаблення по відношенню до компаній, що відрізняються напрямами діяльності і знаходяться на різних етапах інноваційного циклу.

Кожна інноваційно активна компанія виконує ряд специфічних функцій у рамках інноваційного процесу. В цілях розділення вказаних функцій усі підприємства були розділені на наступні групи: що відносяться до наукової сфери і сфери наукового обслуговування; замовники НДДКР; компанії ІТ і промисловості, здійснюючі НДДКР самостійно; інжинірингові, інформаційно-консультаційні послуги, що роблять, на етапі дифузії інновацій; споживачі результатів інноваційного процесу. На етапі фундаментальних досліджень податкові стимули спрямовані на підвищення зацікавленості інвесторів; податкові пільги на етапі прикладних досліджень і налагодження дослідного виробництва застосовуються для заохочення самостійного інвестування компаній в створення інноваційного продукту; комерціалізація інновацій прискорюється завдяки діяльності інжинірингових компаній; споживання інноваційного продукту підприємствами також може забезпечуватися за допомогою спеціальних податкових послаблень. Таким чином, представлена схема вибору форм пільг дозволить мінімізувати проблему розриву інноваційного циклу при переході від фундаментальних досліджень до їх реалізації на практиці і отриманню комерційного результату.

Податкові пільги для інноваційного бізнесу виступають провідником виникнення позитивних ефектів [4]. У роботі відбита візуалізація ефектів, що отримуються при використанні податкових пільг як інструменту стимулювання інноваційної діяльності.

Незважаючи на наявність великого числа податкових пільг, вживаних в цілях стимулювання інноваційної активності українських компаній, для максимізації позитивних ефектів від їх використання своєчасно було б реалізувати на практиці низку заходів, спрямованих на вдосконалення механізмів і форм надання таких

пільг.

Радикальним підходом до рішення проблем стимулювання інноваційної діяльності є введення окремого податкового режиму. Особливі режими можуть бути встановлені для різних видів підприємств, які в силу специфіки здійснюваної ними діяльності вимагають спеціальних підходів при оподаткуванні. Такою специфікою, безумовно, відрізняються інноваційні організації, що підтверджують у своїх роботах різні дослідники [4]. Основним результатом введення особливого податкового режиму могло б стати зниження загального податкового тягаря на організації інноваційної сфери.

Одній з головних проблем в інноваційному розвитку виступають складнощі з ринковою реалізацією інноваційної продукції. У зв'язку з цим видається доцільним впровадження в українську практику того, що отримав широке поширення в зарубіжних країнах режиму патентного вікна. Вказана пільга відрізняється спрямованістю на отримання кінцевого результату інноваційної діяльності компанії і забезпечує сприятливий податковий режим при отриманні доходу від формування і масштабного використання інтелектуальної власності (ліцензій, патентів, ноу-хау, товарних знаків та ін.).

Оскільки необхідність здійснення страхових внесків істотно збільшує податкове навантаження підприємств, пропонується розповсюдити пільгу з платежів до позабюджетних фондів, IT-компаниям, що надається на увесь високотехнологічний інноваційний сектор.

Існуючий механізм фінансового стимулювання інноваційної активності діє передусім відповідно до об'ємного принципу. На основі зарубіжного досвіду і в цілях збільшення витрат підприємств на НДДКР перспективним є формування системи заходів податкового стимулювання, що поєднує податкові пільги, що надаються відповідно до об'ємного і приростным принципом. Зокрема, пропонується ввести спеціальний додатковий підвищувальний коефіцієнт до витрат на НДДКР для підприємств, що збільшують об'єми таких витрат в порівнянні з середнім значенням за останні три роки.

Ефективним стане введення прямих пільг по податку на прибуток організацій. Зокрема, можна встановити диференційовану ставку по податку на прибуток залежно від об'ємів витрат на НДДКР і інвестицій; розглянути можливість надання регіонам реальних прав на зниження ставки податку на прибуток. Для інноваційних підприємств, що грають особливу роль в інноваційному розвитку економіки [3], доцільно зменшити ставку по податку на прибуток в 2 рази (1% - до державного бюджету, 9% - до регіонального бюджету) впродовж перших 5 років діяльності. Для пропонованих до практичної реалізації податкових пільг неможливо розрахувати ефективність для підприємств і втрати бюджету, оскільки їх впровадження і використання конкретними інноваційними компаніями дозволить активізувати інноваційну діяльність, що у результаті забезпечить отримання прибутку від інноваційної діяльності, а відповідно і збільшення прибуткової складової бюджету в частині податкових надходжень від інноваційних компаній по податку на прибуток організацій. За статистикою саме податок на прибуток організацій разом

з ПДВ складає основну частину податкових надходжень, що формують прибуткову частину бюджету.

Для максимізації позитивних ефектів і нівеляції негативних наслідків використання податкових пільг важливе проведення постійного аналітичного моніторингу і розробка методики оцінки ефективності різних форм фінансового стимулювання інноваційної діяльності бізнесу [3]. Для цього пропонується впровадження практики встановлення пільг на фіксовані періоди з подальшої ефективності результатів. Крім того, у рамках цього напряму видається доцільним проведення на постійній основі наукових досліджень, орієнтованих на оцінку ефективності застосування різних податкових пільг в українській і зарубіжній практиці, у тому числі аналіз економічного, соціального, науково-технічного, екологічного ефектів, а також на виявлення напрямів інноваційного розвитку, у рамках яких податкові пільги здатні дати кращі результати в порівнянні з методами прямого державного фінансування.

В якості об'єкту використання фінансових пільг можна розглядати не лише підприємство, але і окремих працівників, зайнятих створенням і розвитком інноваційних продуктів. Так, для формування у співробітників стимулів до раціоналізаторського і інноваційного підходу можливе введення звільнення від прибуткового податку виплат стимулюючого характеру. Впровадження вказаної міри повинне супроводжуватися виконанням ряду умов, приміром, виплати робляться: за наявності фактичного прибутку від впровадження інновацій; у розмірі, що не перевищує прибутку, отриманого компанією від впровадження нововведення; на користь авторів винаходів і інноваційних пропозицій.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження фінансового регулювання інноваційної діяльності як чинника розвитку системи державної підтримки інноваційного підприємництва отримані наступні висновки.

1. Податкове стимулювання виступає найважливішим інструментом непрямої підтримки інноваційної діяльності підприємств. Воно спрямоване на виконання завдань припливу приватних інвестицій у виробничу інноваційну сферу, техніко-технологічної модернізації виробництва, підвищення якості життя населення, структурної перебудови економіки, підвищення конкурентоспроможності економіки. Податкове стимулювання здійснюється відповідно до ряду засадничих принципів в різних формах, що виділяються у рамках комплексних і елементних податкових пільг.

2. Досвід зарубіжних країн свідчить про ефективність податкових пільг в цілях стимулювання інноваційного розвитку. Поширення отримали такі форми фінансового стимулювання, як звільнення, вирахування, прискорена амортизація, режим патентного вікна, які можуть застосовуватися відповідно до принципу об'ємності або приростных показників.

3. Українське чинне законодавство має на увазі широкий спектр різних пільг для бізнесу інноваційної спрямованості, що в цілому відповідає світовим тенденціям в цій області. Відносно усіх інноваційних платників податків використовуються пільги в частині сплати НДФЛ, податку на прибуток організацій, податку на майно, страхових внесків, митних зборів, при обліку витрат на НДФЛ, при нарахуванні амортизації. В той же час динаміка показників використання

фінансових пільг свідчить про зниження їх ефективності.

4. Фнансове стимулювання інноваційно-активних компаній повинне здійснюватися з урахуванням їх специфіки. Зокрема, особливу увагу необхідно звернути на напрям діяльності підприємства і його знаходження на певному етапі інноваційного циклу. Вказаним характеристикам відповідають спеціальні інструменти податкового стимулювання і результати їх дії.

5. В цілях максимізації позитивного економічного, соціального, науково - технічного, екологічного ефектів від фінансових пільг потрібне впровадження в практику ряду заходів, спрямованих на вдосконалення механізмів і форм надання цих пільг. Такі заходи можуть носити радикальний характер і полягати в застосуванні спеціального режиму, що передбачає комплексне зниження податкового навантаження на інноваційний бізнес, або в коригуваннях існуючих податкових пільг, або у введенні нових. Практична реалізація вказаних заходів дозволить забезпечити приплив інвестицій в інноваційну сферу та підвищення рівня інноваційного розвитку підприємств.

Список використаних джерел

1. Добровольська В. Засоби державного регулювання підприємницької діяльності // Підприємництво, господарство і право. 2006. № 2. С. 89–94.
2. Возняк Г. В. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні : монографія / Г. В. Возняк , А. Я. Кузнецова — К.: УБСНБУ, 2007. – 150 с.
3. Костирко Л.А. Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація: моногр. / Л.А. Костирко. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – 474 с.
4. Лівіновська О.В. Особливості фінансового забезпечення інтегрованих підприємницьких структур у сучасних ринкових умовах / О.В. Лівіновська // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 1. – С. 128–133.
5. Онішенко С. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності : навч. посіб. для студентів ВНЗ / С. В. Онішенко , Т. В. Паєнко , К. І. Швабій . — К.: КНТ, 2008. — С. 117-119

References

1. Dobrovolska V. Zasoby derzhavnoho rehuliuvannia pidpryiemnytskoi diialnosti // Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2006. № 2. S. 89–94.
2. Vozniak H. V. Innovatsiina diialnist promyslovykh pidpryiemstv ta sposoby yii finansuvannia v Ukraini : monohrafiia / H. V. Vozniak , A. Ya. Kuznetsova — K.: UBSNBU, 2007. – 150 s.
3. Kostyrko L.A. Finansovyi mekhanizm staloho rozvytku pidpryiemstv: stratehichni oriientyry, systemy zabezpechennia, adaptatsiia: monohr. / L.A. Kostyrko. – Luhansk: Vyd-vo «Noulidzh», 2012. – 474 s.
4. Livinovska O.V. Osoblyvosti finansovoho zabezpechennia intehrovanykh pidpryiemnytskykh struktur u suchasnykh rynkovykh umovakh / O.V. Livinovska // Derzhava ta rehiony. Ser. : Ekonomika ta pidpryiemnytstvo. – 2013. – № 1. – S. 128–133.
5. Onishenko S. V. Finansove zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti : navch. posib. dlia studentiv VNZ / S. V. Onishenko , T. V. Paienko , K. I. Shvabii . — K.: KNT, 2008. — S.117-119